

RECORDS DE JOVENTUT: LA REPÚBLICA I LA GUERRA CIVIL

ANTÒNIA ADROHER i PASCUAL

Cal recordar que l'any 1936, 50 anys enrera, la conjuntura històrica era molt diferent d'ara. Doncs, hem de comprendre els moments que vaig viure.

No puc començar el meu relat el 19 de juliol del 1936, amb la guerra civil perquè aquells 30 mesos de guerra fins el dia 29 de gener del 1939, dia de la sortida cap a l'exili, van ésser conseqüència dels anys de República viscuts des del 1931.

Quan als 17 anys la meva vida va començar a inquietar-se pels problemes més o menys difícils que tenia la joventut; a fer-me una quantitat de preguntes sense obtenir respostes; a observar la situació del país, vaig prendre dues decisions: treballar a l'escola, on es trobava el material pel futur de la societat, ja que la primera riquesa és l'home, i la política.

El treball que m'esperava era immens, però ja havia començat a conèixer-lo per mitjà de dues persones molt pròximes i molt estimades: el meu germà Enric Adroher i el meu xicot Dídac Tarradell.

EL MAGISTERI I LA POLÍTICA

Per treballar a l'escola havia d'estudiar per mestra. Per a la política havia de compaginar-ho amb els meus estudis.

Després d'un any i mig d'haver deixat l'escola primària, vaig preparar-me, de nou, per passar l'examen lliure d'entrada a l'Escola Normal, el setembre del 1930. Vaig ésser acceptada.

En el primer curs que anà de l'octubre del 1930 al juny del 1931 van haver-hi, ja, esdeveniments importants. El desembre del 1930 va tenir lloc la sublevació fracassada dels oficials republicans de Jaca, amb l'afusellament dels capitans Fermín Galán i García Hernández. I el 14 d'abril del 1931, la proclamació de la República.

Personalment, ambdós fets em van tocar de prop. A Jaca el meu germà Enric, que estudiava el professorat a Madrid, s'hi trobà barrejat amb un grup d'estudiants que van anar allí per participar en el moviment republicà i vam tenir treballs per amagar-lo quan va tornar. A la proclamació de la República vaig participar-hi jo, portant, el dia 14 al capvespre, la senyera republicana fins a l'Ajuntament de Girona, després d'una gran manifestació que va recórrer la Rambla, el carrer de l'Argenteria, la Cort Reial, carrer dels Ciutadans i Plaça del Vi fins a l'Ajuntament. Es cantava sobretot la "Marsellesa" i algun intent de l'Himne de Riego.

Va ésser un dia memorable!

Seguint els estudis d'una manera normal els anys 32, 33 i 34, el canvi que el nou govern de la República va fer en el Ministeri d'Educació va repercutir en el conjunt del meu treball. El nou ministre de l'Ensenyament, Marcel·lí Domingo, amb un decret, va instaurar la coeducació a les escoles, Instituts i Normals.

De seguida l'estudi conjunt entre nois i noies, obria una sèrie de concepcions de companyonia, d'amistat, comprensió i treball completament diferents.

També van formar-se grups d'afinitats, de caràcter, de manera de pensar. I, ensems amb l'estudi, seguíem els esdeveniments polítics del nostre país. La República que havia vingut pacíficament no arribava a posar en marxa els programes proposats per canviar la societat.

Pels periòdics podíem seguir els moviments que sorgien al camp, especialment a Andalusia i Extremadura, on els camperols

demanaven l'aplicació de la Reforma Agrària que havia promès el Govern; la realització del projecte d'Estatut d'Autonomia, molt important per Catalunya; el fracàs del cop d'Estat de Sanjurjo contra els projectes de Reforma Agrària i l'Estatut de Catalunya, l'agost del 1932. També l'acció sindical de la U.G.T. i la C.N.T., sobretot aquesta última, molt forta a Catalunya; els canvis polítics amb el Govern Lerroux, arran del triomf electoral de les dretes el novembre del 1933, la creació de l'Aliança Obrera en la mateixa època.

Tots aquests fets m'interessaven perquè a Girona, a finals de l'any 1930, s'havia creat el B.O.C. (Bloc Obrer i Camperol), partit socialista d'esquerra, i tant el meu germà Enric com en Dídac hi eren afiliats. Jo no vaig ingressar-hi fins el 1936, després del triomf del Front Popular, per raons familiars, però coneixia tots els companys (Gayolà, "Indigeta", Soler, Juanola, Pairó,...). També trobava algun moment, en el meu treball d'estudi, per assistir a reunions que es feien a casa d'algun d'ells.

Internacionalment també hi havia fets preocupants. La Itàlia feixista de Benito Mussolini amb les seves ambicions imperials a Abissínia. A Alemanya, el nazisme amb Adolf Hitler. A Portugal, la dictadura de Salazar.

Tot ens interessava: la política, la literatura, la música, la pintura, el cinema. Una onada de pel·lícules russes d'avantguarda despertava, en aquella època, el nostre interès, com el "Creuer Potemkin", "El Camí de la vida",... Seguíem molt la política russa després de la revolució de l'any 1917, si bé començàvem a tenir dubtes sobre el camí que aquesta seguia.

El juny del 1934 vaig acabar els 4 anys d'estudi a l'Escola Normal. Ja era mestra. De seguida vaig fer una demanda, a l'administració, per començar el nou curs escolar com a mestra interina, en algun poblet on hi hagués una plaça vacant, que era el camí que havia de seguir-se en acabar els estudis. El mes de novembre de 1934, vaig obtenir una plaça al poble d'Ultramort, prop de la Bisbal, al Baix Empordà.

Feia algun temps que un grup de mestres joves es reunien i discutien per crear una secció del sindicat de la F.E.T.E. (Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza), adherit a la U.G.T.

Aquest moviment sindical de mestres tenia ja molta força a Catalunya. Hi havia mestres en propietat i mestres interins. A Girona es va crear, crec, a la primavera del 1934. El President era el mestre de Llançà, Pius Guiral i Estalló, el secretari era Dídac Tarradell i Estañol, del grup escolar Bruguera, de Girona i el tresorer una mestra, també de Llançà.

La creació del sindicat de la F.E.T.E. va donar un gran impuls a les experiències i estudis que es feien sobre l'educació. Diferents corrents moderns es coneixien, ja, arreu d'Europa. El mètode Montessori, els estudis de Pestalozzi, els mètodes Freinet i Decroly, els treballs del professor Piaget...

Molts d'aquests estudis eren assajats a les escoles. Després, els dies de reunió del sindicat, a més de preocupar-se dels problemes reivindicatius dels mestres, per als quals es lluitava, s'explicaven les experiències pedagògiques que cada mestre feia a la seva classe. Era veritablement apassionant. Aquesta voluntat general dels assaigs pedagògics a l'escola pública, va tenir repercussions molt importants durant els anys de la República.

La vida política del país anava seguint el seu curs i van arribar els fets del 6 d'octubre del mateix any 1934.

Ja feia dies que es pressentia un gran malestar. El govern Lerroux amb l'entrada dels tres ministres de la C.E.D.A. (Confederación Española Derechas Autónomas) va crear en el país un moviment d'oposició i de protesta molt seriós. Vam passar uns dies d'angoixa. Al Nord d'Espanya, a Astúries, va haver-hi una revolta molt important. A Catalunya havia començat la sublevació del President Companys i la Generalitat, però aviat va ésser vençuda. Va haver-hi molts detinguts i alguns morts.

Aquesta vegada és el meu germà gran, Llibori, membre d'Esquerra Republicana de Catalunya, que pren part en els fets. El dia 6 al vespre a Girona, hi havia molta gent concentrada a l'edifici de la Comissaria d'Ordre Públic, a la baixada de Sant Martí, on es trobava també la Comissaria Delegada de la Generalitat i la de Policia. Amb l'arribada d'un batalló de muntanya, que venia de la caserna de Sant Domènec amb el comandant d'Estat Major i després d'haver llegit un ban proclamant l'estat de guerra, va ha-

ver-hi un tret que matà el comandant i un tiroteig entre civils i militars fins que els que es trobaven a l'edifici es van rendir. També va haver-hi un altre mort, Josep Coromines, del B.O.C., de Barcelona.

El meu germà va ésser un d'ells. Va estar uns dies a la presó de Sant Domènec i després a la fàbrica de paper "La Aurora", on van ésser molt nombrosos els detinguts de Girona i les comarques.

MESTRA A ULTRAMORT

Des del 6 d'octubre fins el 22 de novembre, que vaig anar a prendre plaça de mestra a Ultramort, cada dia anàvem a portar un cistell ple de menjar al meu germà i companys del B.O.C. i de la C.N.T., que també estaven empresonats. Tot s'ho repartien.

Els dos anys que vaig estar de mestra a Ultramort van ésser, sobretot, de treball. De mestra preocupada per donar als nens de la meva escola tots els coneixements que els poguessin convertir en homes responsables i lliures. No va ésser fàcil. L'escola era unitària. Una trentena de nois i noies, i des dels 3-4 anys fins els 14. Quan surts de l'Escola Normal, l'experiència pràctica de coneixements pedagògics és gairebé nul·la. Tot era nou; tot s'havia de crear. El treball era dur, però vaig tenir sort amb els meus alumnes que eren encantadors. Amb el treball de mestra es tenen bons cursos i cursos més difícils, depèn dels anys. Els meus alumnes estaven meravellats amb la seva mestressa.

Vaig formar els cinc grups i fer la distribució de l'horari necessari, perquè la mainada tragués el més gran profit dels coneixements apresos.

Després, els dissabtes i els diumenges quan anava a casa, a Girona, discutíem amb el meu xicot, en Dídac, els problemes més difícils que havia trobat i procurava donar-los una solució durant la setmana.

Les setmanes passaven ràpides. Al mateix temps procurava preparar-me per participar als Cursets que estaven anunciats pel juliol del 1936 i veure si obtenia una plaça en propietat del Magisteri, a Girona, perquè amb en Dídac volíem casar-nos.

Mentrestant el meu germà Llibori va sortir alliberat el setembre del 1935 després d'haver-li fet un procés. I més tard va haver-hi les eleccions del 16 de febrer del 1936, fet que va significar molt per a les esquerres, amb l'alliberament dels 30 mil presos, després del triomf del Front Popular, i de Companys i els seus consellers.

A Ultramort la meua vida seguia, estudiant per als exàmens i esperant que s'acabés el curs escolar del 1936. El treball de l'escola havia estat fructífer i a finals de l'any tenia 5 alumnes capaços de presentar-se a concursos. Però el futur per a la joventut d'Ultramort era eminentment agrícola. Tot el poble vivia del fruit de la terra. L'únic, potser, era el ferrer, que tenia, a més, un hostal, dispeses i molt d'aviram. Era allí on vivia jo.

Aquells últims mesos –juliol de 1936– va haver-hi a Madrid l'assassinat del tinent José Castillo, de la Guàrdia d'Assalt, i l'assassinat de Calvo Sotelo com a resposta. Aquests dos fets van precipitar els esdeveniments del 19 de juliol.

Feia uns dies que s'havia acabat el curs escolar. Ja a Girona jo no sortia gaire de casa. Petites passejades per la Rambla, els vespres, per reposar i veure'ns amb en Dídac. També per comentar el que passava.

Ell era a totes les reunions. La Federació Local de Sindicats, l'Agrupació Local de la U.G.T. i el Sindicat Únic de la C.N.T. Canviaven impressions per tal de fer un treball en comú en el cas que, a Girona, passés alguna cosa i també per organitzar una vaga general en cas de necessitat.

LA REVOLTA I LA REVOLUCIÓ

S'escoltaven amb atenció les ràdios per conèixer les notícies més recents que venien de l'Àfrica del Nord. Els militars del Rif s'havien sublevat, contra la República.

El 18 de juliol era un dissabte. En el Camp de Mart de la Devesa hi havia anunciat un ball, com feien molt sovint, a l'estiu, amb el bon temps. Era al vespre. Vaig anar-hi amb la mare i les germanes, més joves que jo. M'agradava molt ballar i ens trobàvem

algunes amigues. A penes havia començat el ball que va arribar en Dídac i ens recomanà que tornéssim cap a casa. La situació s'havia agreujat i ningú no sabia què faria l'exèrcit aquella nit. Ell tenia una reunió i no podia quedar-se amb nosaltres. Molta gent es retirava. El pressentiment que s'endevinava a les cares era molt fort.

A les onze ja tornàvem a ésser a casa i les nenes a dormir. Jo no vaig arribar a dormir. Que llarga va ésser aquella nit!

Cap a les cinc de la matinada, les tropes van sortir de les casernes i van escampar-se pels carrers de Girona. Al carrer Nou, just davant el carrer Fontanilles, que anava a la plaça del Gra, van proclamar l'Estat de guerra, enganxant un ban, que acabava la lectura cridant "*Viva la República*". La música militar que ho acompanyava se sentia bé.

Jo estava estirada per terra al balcó de la meva cambra i ho vaig seguir tot. La respiració em mancava. Com podien enganyar els pobres soldats fent-los creure que estaven al costat de la República i que lluitaven per ella!

Vaig vestir-me aviat i vaig sortir a veure els carrers de Girona. Era un diumenge, 19 de juliol, i una bona part del poble gironí feia la matinada. Jo sabia que cap dels meus companys de partit i molts amics, no havien clucat ull. Tenint en compte la situació, calia prendre precaucions i no tenia idea d'on es trobaven.

Vaig dirigir-me cap a St. Agustí. Al carrer de Santa Clara vaig veure dos xicots de la meva edat, que coneixia, però no pensàvem pas igual, amb un fusell a l'espatlla. Vaig pensar que la cosa era greu quan s'atrevien a passejar-se així. En arribar davant l'edifici de Correus i Telègrafs hi havia un grup de soldats i una metralladora instal·lada de cara a la Devesa. La gent passava ràpida.

Sense abandonar la voravia del cinema "Gran Via", vaig seguir l'Avinguda Jaume I fins a la plaça del Marquès de Camps. Un nou grup de soldats i una metralladora entre les carreteres de Barcelona i Sta. Eugènia. També es veia moviment als voltants de les estacions de França, St. Feliu i la d'Olot. Vaig veure més joves coneguts, de dretes tots, amb un fusell.

En tornar pel carrer Nou cap a casa, a la Plaça del Gra, les oficines de la Telefònica, que estaven en el xamfrà de la plaça i el carrer de Sta. Clara, també eren ocupades pels militars.

Vaig entrar a casa amb un cor molt petit. Com acabaria aquella revolta militar?

A l'hora de dinar mancava el meu germà Llibori. Més tard ens va explicar que el tren especial procedent de Portbou, que transportava els atletes estrangers a Barcelona, per prendre part a les Primeres Olimpíades Populars organitzades per la Generalitat, havia estat deturat pel destacament que ocupava l'estació de França. Hi havia força desorientació.

Cap al tard les emissores de ràdio van anunciar que a Barcelona els sublevats s'havien rendit i que el general Goded, cap a Catalunya i Balears de la sedició, convençut pel President de la Generalitat, havia parlat donant l'ordre de depositar les armes.

No em vaig moure de casa. No sabia on trobar en Dídac i no volia mancar-lo. Va arribar la nit del diumenge. Les tropes s'havien replegat a llurs casernes i semblava que tot estava més tranquil.

Cansada de la nit anterior sense dormir, reposava a la cambra amb el balcó obert. Feia calor. De sobte, cap a les 3 de la matinada, soroll de veus fortes i crits de «Tanqueu les finestres o, si no, tirem». Vaig aixecar-me i, cautelosament, com la nit anterior, em vaig estirar a terra del balcó mirant entre la barana de ferro. A la mateixa plaça, davant la casa del sastre Roca, que passava del carrer Nou a la Plaça del Gra, un grup de gent d'esquerra s'incautava del material de peces de roba per fer vestits i abrics. Hi calaven foc. Era un gran falangista i les forces revolucionàries eren els amos de la ciutat.

Va haver-hi també altres casos. L'endemà, anant per Girona, a la Rambla, la botiga d'instruments de música de la casa Sobrequés havia sofert un assalt i una gran quantitat d'instruments de música, violins, guitarres, pianos, saxofons... eren al mig de la Rambla, destrossats. Quina llàstima!... En una revolució que commou el país fins als ciments sempre sorgeixen, als primers moments, grups d'incontrolats o d'inconscients que fan disbarats. Molt millor hauria estat que aquells instruments de música haguessin

anat a parar a les escoles per donar als infants el gust i el descobriment del món de la música.

Després va seguir l'incendi de les esglésies, que ja molts coneixeu. Davant del Mercadal i el Sagrat Cor aquella gent deixaven sortir per tots els porus del seu cos, el ressentiment, la ignorància, l'obscurantisme que havia prevalgut durant tants anys, en què una certa església tenia una part de responsabilitat.

El dia 21 al matí va venir en Dídac per dir-me que anava a Barcelona, delegat del Comitè de Milícies Antifeixistes. Tornaria l'endemà.

El dia 22 vaig anar a la Federació Local de Sindicats a la Cort Reial, carrer d'en Blas de Fournàs, per veure els companys. Impossible descriure el moviment que hi havia. A la tarda va arribar en Dídac amb els companys que l'havien acompanyat a Barcelona. Vam parlar un moment pensant veure'ns més tard. Havia d'anar a la impremta per fer el primer editorial de *L'Autonomista*, després de la victòria.

Pel camí, en tornar a casa, trobo una gran amiga, la Carme Comas, i comentem la situació. No tinc temps d'arribar, que un gran tiroteig fa córrer tothom. Ve de darrera casa, cap al Carril-Carretera de Barcelona. Ningú no veu res. Amb la Carme pugem a casa. El pare, impossibilitat, i la mare estan molt esverats. Fora de les tres germanes petites que són a casa i l'Enric que viu a Barcelona, tots els altres volten pels carrers. Passen uns minuts, truquen a la porta i un company sindicalista, infermer, ve a buscar-me dient que en Dídac ha estat ferit i és a la clínica dels germans Muñoz. La ferida és greu. Una bala tirada de molt a prop li ha travessat els dos canells i el ventre de costat a costat. Ha estat en el tiroteig entre uns companys del Comitè del Front Antifeixista i una reunió de carlistes que es trobava als afores de Girona.

Dídac, després d'haver sofert una greu intervenció quirúrgica, operació feta pel Doctor Muñoz, mor a les 48 hores. És el divendres 24, a les 6 de la tarda. L'enterrament que mobilitzà tot el poble de Girona, té lloc el dia 25, dissabte, diada de St. Jaume.

Després de l'enterrament, la família d'en Dídac se'm va endur amb ells. Vivien a Colera i Portbou. Durant una setmana, la vida

i els esdeveniments que vivia el poble de Girona van esborrar-se de la meva ment.

Els primers dies d'agost, en tornar a casa, vaig anar de seguida al Comitè que estava instal·lat a la Comissaria d'Ordre Públic. Els coneixia tots: Vicenç Tarradell, germà de Dídac; Miquel Gayolà, Joan Quer, Pere Vila, Expedit Duran, Roset Sala... i el Comissari d'Ordre Públic, Amadeu Oliva, que n'era el President.

Contents de veure'm i emocionats pel record del dia de l'enterrament d'en Dídac, vam parlar una estona. En una setmana hi havia hagut molts canvis a Girona i no en coneixia gaire res. Jo tornava amb la idea i les ganes d'anar al front de combat. Sabia que el dia 2 d'agost havia marxat cap al front d'Aragó, la primera bateria d'Artilleria, organitzada pel Front Antifeixista i hi havia voluntaris civils i companys de la nostra joventut. En sentir això tots es varen esverar. No era el meu lloc. Per a mi tenien una feina molt important en aquells moments. Havia d'anar com a Directora del Convent de les Carmelites, a la carretera de Barcelona.

Després de la victòria del 19 de juliol per les esquerres, els convents de Girona havien quedat deserts. Monges i frares havien abandonat els hàbits fugint i amagant-se com podien. Una quantitat de noies que hi vivien sempre o que hi estaven en pensió, en quedar abandonades foren recollides al convent de les Carmelites. Crec que era dels millors de Girona i que reunia més condicions. També el més clar, més alegre i més humà. Per definició, els convents són tristos, foscos, amb parets com muralles, com una presó. La meva feina consistiria a ocupar-me d'elles, trobar els familiars, si en tenien, o una llar d'amics.

Eren més d'una trentena. El Comitè va enviar-me una cuinera, la Rosa, i una ajudant, la Maria. I, de seguida, en una reunió, vam organitzar l'autogestió de l'escola. N'hi havia de 15, 16, 17 anys. D'altres més joves. No moltes.

De veritat, aquell treball va absorbir-me i com que vam tenir dos casos de tifus força greus, vaig donar-m'hi de ple. A voltes, ni anava a casa.

Així va passar el mes d'agost fins a finals de setembre. Quedava una sola noia, la Josefina Burés, que vaig portar a casa meva. En

la meva família, amb els pares, 7 germans, la Quimeta, que havia vingut a casa com a mainadera de la meva germana Neus feia 13 anys, el seu marit Isidre, la filla Nuri, a voltes uns cosins, la Senyora Loreto, de l'hospici, que venia a dinar els diumenges... la vinguda de la Josefina no creava cap problema. Era una germana més.

Cada dia anava al local del P.O.U.M. del carrer dels Ciutadans, on hi havia el Secretariat femení. Aquí hi havia el treball polític de les dones. Ens hi trobàvem després del treball del dia. Sempre hi havia quelcom a fer. Teníem companys de la Joventut i del Partit al front i l'hivern s'acostava. Havíem de fer jerseis, guants, mitjons de llana, pantalons,...

En el convent de les Beates, que havíem convertit en caserna per fer pràctiques de tir, hi havia també una sala amb màquines de cosir, on confeccionàvem pantalons per als combatents del front. La companya de Miquel Gayolà, l'Alexandra, n'era una de les responsables i totes les militants hi acudien assíduament.

Al mateix temps que es discutien les noves del front es feien petites conferències d'orientació política. El grup femení va arribar a ésser molt nombrós. Passàvem de la cinquantena.

Cada dia seguíem les noves que arribaven del front. Les cartes del combatents, els diaris. És difícil, després de 50 anys, recordar plenament aquella època tan rica en esdeveniments. Les hores passaven ràpides i procuràvem participar a tot el que succeïa a Girona.

Recordo, el dia 17 d'agost, un acte públic del partit al Teatre Municipal. Era el primer després del 19 de juliol. Va despertar un gran interès per saber quina era la política revolucionària que el P.O.U.M. preconitzava en aquells moments. Parlaren Josep Pallach, Joan Quer ("Indigeta"), Julià Gorkin. Va haver-hi molta gent.

Més endavant, el 7 d'octubre, començà el procés dels oficials que s'havien sublevat. Hi havia gent que hi assistia i altres que ho escoltaven pels altaveus i Ràdio Girona. Jo no vaig anar-hi cap dia. El meu dolor personal era massa recent.

El mateix mes d'octubre, el dia 15, Andreu Nin, Conseller de Justícia del Govern de la Generalitat, va instituir els Tribunals Populars substituint els Tribunals Revolucionaris que alguns Comitès de Milícies havien organitzat.

Seguint la política de la Generalitat, el 9 d'octubre, es van dictar normes noves per elegir els Consells municipals de cada localitat. Es volia adaptar la llei Municipal de Catalunya, a la participació activa dels partits polítics i els sindicats que havien fet el front únic contra la insurrecció militar i la dreta.

ACTUACIÓ A L'AJUNTAMENT

A Girona el dia 21 es va constituir un nou Consell Municipal i es varen dissoldre els comitès de Milícies Antifeixistes. En el moment de constituir aquest Consell va haver-hi diferències entre els partits polítics. Un A.C.R., no pertanyia al Front Antifeixista. Altres, E.R.C. i P.S.U.C., per diferents motius, es van negar a participar en el Consell. Finalment es va formar així: 14 membres de la C.N.T., 6 del P.O.U.M. i 1 del Partit Sindicalista.

Va haver-hi bastants problemes entre els partits, però tot això ja està explicat amb més detalls a la *Revista de Girona*, n.º 109, quart trimestre de 1984.

Els companys del P.O.U.M. van ésser: Pius Guiral, Joan Quer, Pau Planas, Àngel Garriga, Martí Juanola i jo.

Jo vaig fer-me càrrec de la Conselleria de Cultura i Propaganda. Els consellers que vaig substituir: Pere Vila i Josep M.ª Dalmau, d'Esquerra Republicana, havien fet bona feina. Jo potser vaig assolir que tots els projectes en marxa anessin més de pressa i començar coses noves.

El secretari de la meua Conselleria era el Sr. Josep M.ª Jaumeandreu. Un home culte i capaç i que coneixia a fons tots els problemes de les escoles que existien. Vam continuar treballant junts. L'Ajuntament s'havia incautat de tots els convents abandonats. A Girona mancaven escoles i vam decidir aprofitar els convents, però donant-los la vida i l'activitat per rebre els infants.

I en els edificis es van tirar parets per terra, obrir finestres, arreglar els sòls, pintar sales, posar plantes i flors. Van crear-se noves cantines, sales d'higiene, material escolar modern, taules, cadires, armaris...

Quan en les reunions del Consell Municipal explicava el que s'anava fent i exposava els meus projectes, de seguida n'obtenia l'acord. Gairebé em donaven carta blanca. Volia, el més ràpid possible, que tots els infants de Girona tinguessin escola on es trobessin bé, on poguessin treballar i aprendre en les millors condicions possibles. Volíem lligar l'escola a la vida i fer-la viva i activa.

Després del 19 de juliol s'havia creat a Barcelona, el C.E.N.U. (Consell Escola Nova Unificada) pertanyent a la Generalitat. El C.E.N.U. tenia representació a les altres províncies de Catalunya, per la qüestió de l'ensenyament. Estaven encarregats de fixar els novells camins de la pedagogia i els Ajuntaments hi havien de tenir una intervenció primordial. A Girona la delegada era jo.

A mesura que els treballs a les escoles anaven acabant-se, es nomenaven els mestres, amb un director i s'obria l'escola als infants.

Així van preparar-se els edificis:

Escola Germans Doctrina Cristiana, carrer Migdia (Grup Carles Marx).

Germans Maristes de la Mercè (Grup Durruti).

Germans Maristes - Claveria (Grup Giner de los Ríos).

Monges de l'Ave Maria - Plaça Catedral (Grup Bakunin).

Les Dominiques - Carrer del Nord (Grup Joaquim Maurín).

Ex-convent de les Carmelites - Carretera de Barcelona, més tard.

Com que el problema escolar preocupava tothom, els alcaldes d'alguns pobles demanaven a la Conselleria de Girona, ajut i

consells per ben orientar pedagògicament l'ensenyament i les classes que s'anaven creant. Com que a través de la Conselleria, el C.E.N.U. nomenava molts mestres que mancaven, jo estava obligada a desplaçar-me als pobles i parlar amb els alcaldes i secretaris. Pertot trobava una gran voluntat de treball, el problema de l'educació i el desig el nivell cultural dels infants i la joventut era ràpidament solucionat. Entre els membres dels municipis hi havia un gran sentit de responsabilitat. Els capellans i els cacics del poble havien desaparegut i ara volien, per als seus habitants, la millor riquesa cultural per obrir-los el camí de la llibertat i el treball.

A la Conselleria, després dels assumptes quotidians del secretariat, del contacte amb la gent i els afers administratius, anava a les escoles, sobretot a l'hora de l'àpat a la cantina. El menjar dels infants era allò més sagrat. Havia d'ésser bo i abundant. I calia evitar que els queviures manquessin a les cantines. Sovint jo menjava a la taula amb els nanos igual que ells. Com que em presentava quan menys s'ho esperaven, la cantina marxava bé.

En la sessió del Consell Municipal del dia 24 de novembre del 1936 es va aprovar la necessitat de canviar el nom de les escoles ex-convents. I, d'acord amb els Consellers, es van donar els noms de significats dirigents obrers com Joaquim Maurín i pedagogs renovadors com Giner de los Ríos.

Com que les escoles havien començat el mes d'octubre, se seguia el cens escolar i les màtrícules amb interès. Els tres problemes més urgents eren les escoles, l'atur i la vivenda, que es volia sana i habitable. Per a mi l'objectiu principal era que no hi hagués cap infant sense escola ni cap escola sense mestre.

També m'havia d'ocupar de l'Escola de Belles Arts, Biblioteques, i Museus.

Girona en temps de la República era molt rica en pintors, dibuixants, escultors. Hi havia el professor Josep Aguilera, que per al dibuix era extraordinari. Quants no foren el joves de Girona que vam treballar amb ell! Es feien natures mortes, nus amb models naturals, pintures... Els amics pintors Martí Adroher i Francesc Gallostra, que ja ens han deixat per sempre, i en Pep

Colomer, bon company que podria encara fer bona feina, treballaven molt.

Eren molts els projectes que tenia pel poc temps que vaig estar a la Conselleria, a penes quatre mesos: del 21 d'octubre del 1936 a l'onze de febrer del 1937.

El Consell Municipal de Girona juntament amb la Conselleria volien donar a la petita població gironina, una escola nova segons els nous corrents pedagògics i va encarregar a l'arquitecte municipal, R. Giralt Casadesús, un gran projecte d'escola.

Estava concebut amb una orientació completament nova i havia de construir-se a les Pedreres, en els terrenys del damunt del Centre Republicà del carrer del Carme.

En lloc de fer un sol edifici monumental i agrupar-hi les classes, cada grau hauria tingut el seu edifici propi, amb una gran sala destinada a treballs manuals. Els pavellons destinats a pàrvuls tenien, igualment, una classe de treballs manuals a fi d'ensenyar als infants que les mans són una riquesa de l'home, ja que és amb elles que es treballa. Hi havia, a més, una sala més petita a fi que la mainada aprengués a menjar, i tot allò que afecta la higiene: rentar-se le mans, les dents, etc...

Davant de les classes de pàrvuls s'hi haurien cultivat prats verds, amb un estany d'aigua per poder-hi jugar amb petites embarcacions. Mitjà molt útil per despertar la fantasia i la iniciativa dels menuts i deixar córrer la imaginació creadora. Finalment uns horts destinats a plantar-hi verdures haurien iniciat els petits en les feines de la terra, cultivant petits conreus, com són horts de mongetes, tomàquets, enciams, cebes, etc.. Es volia fer gaudir als infants del nombre més gran de possibilitats per despertar llurs iniciatives. Era un intent meravellós.

A l'edifici central, que era l'únic on hi havia pisos, s'hi projectava una cantina, una sala per aprendre a cuinar; els infants eren els responsables. En els altres pisos hi hauria una sala de festes, cinema, gimnàs, museu escolar, biblioteca, sales per a la costura, aprendre a cosir, fet mitja, ganxet... i això tant per als nens com per a les nenes. Molts mestres crèiem ja, que l'educació havia d'ésser en tots sentits, igual per als dos sexes. Malauradament

aquest gran projecte no arribà a realitzar-se pel caire que va prendre més endavant el desenvolupament de la guerra.

Paral·lelament a la Conselleria, hi havia els fets polítics i la guerra que continuava.

El dia 30 de novembre a la tarda, Ràdio Girona va comunicar que un creuer rebel, que hom suposava que era el "Canarias", intentava fer un desembarc de tropes a la badia de Roses. De seguida va haver-hi, a l'Ajuntament, una gran mobilització i una manifestació per alertar la població. Grups armats es van organitzar i sortiren cap a Roses per contenir aquesta suposada invasió. Va anar-hi força gent de diferents indrets, inclús de Barcelona. A mi no van voler-m'hi. No era feina meva. Va ésser una falsa alerta que va provocar com a conseqüència, disturbis lamentables a la presó de Girona.

El Tribunal Popular gironí que es constituí el dia 5 de novembre va fer el judici dels civils que van sortir armats al costat dels militars sediciosos el 19 de juliol. Hi havia com a fiscal Miquel Gayolà. El jurat va confirmar les tres penes capitals i diferents anys d'empresonament.

MESTRA DE L'ESCOLA GINER DE LOS RÍOS

En deixar la Conselleria de Cultura i Propaganda de l'Ajuntament l'onze de febrer del 1937, vaig anar a treballar com a mestra a l'escola Giner de los Ríos. Tenia el segon grau de pàrvuls. En el primer hi havia la Sra. Pilar Molins. Aquestes dues classes havien estat creades en el subsòl (subterrani fosc) del Convent dels Maristes de la Catedral-Claveria.

En els treballs que s'havien fet s'havia enderrocat tota la paret de fora i aprofitant unes columnes s'havien construït unes grans vidrieres que donaven al pati. Les classes tenien dues parts: una interior amb les taules, les cadires, i tot el material per al treball intel·lectual i una exterior amb bancs per a petits jocs, per a cants... En les tres parets interiors hi havia una pissarra pintada de verd que anava d'un costat a l'altre. Tot dins de les vidrieres que permetien el pas d'un sol magnífic. El Director era el Sr. Sixte Vilar. L'any i mig que vaig passar a aquesta escola va ésser per

a mi formidable. Els pares estaven molt contents i les classes eren una delícia. En marxar a l'exili el 29 de gener del 1939, vaig sentir molt haver-los de deixar.

Quan treballava a l'escola, em quedaven més hores per anar al partit i ocupar-me del treball polític. Com que publicaven el periòdic *L'Espurna*, portaveu del P.O.U.M., de tant en tant feia un article, preparàvem els paquets i veníem els diaris pels carrers.

També per a la propaganda política s'organitzaven mítings pels pobles. Jo hi participava amb altres companys. A Girona van fer-se altres mítings, el 8 de gener del 1937 i el 30 d'abril del mateix any, que van tenir una gran ressonància per la presentació, amb joves uniformats davant la presidència i una banda de músics tocant "La Internacional".

ATACS CONTRA EL P.O.U.M.

En el Secretariat Femení del Local, hi havia el Socors Roig que era la secció que tenia cura d'enviar els paquets al front per als milicians i combatents, i més tard per als companys que estaven a la presó. Perquè, per al nostre partit va haver-hi una època de repressió molt forta organitzada pel Partit Comunista. L'excusa d'aquesta repressió foren els fets de maig del 1937 a Barcelona. Els atacs contra el P.O.U.M. i al mateix temps contra la C.N.T. i l'Esquerra socialista de Largo Caballero, coincidien amb la gran persecució organitzada per Stalin, a la U.R.S.S. contra els seus oponents i antics companys del Partit. La víctima més coneguda, però no l'única, fou Andreu Nin.

A partir d'aquest moviment, l'escomesa dels comunistes contra el partit fou contínua. En el Consell Municipal del dia 27 de maig, el psuquista Manuel Roset i Sala, va atacar-nos com a «feixistes, trotskistes i traïdors».

El dia 6 de juny una ordre governativa va suspendre la publicació de *L'Espurna*. En veure les detencions i la persecució del partit a Barcelona amb la prohibició també de *La Batalla*, a Girona vam prendre precaucions. Es desallotjaren els locals traient arxius, documents i màquines d'escriure. El mes de juliol ens van clausurar el local central del carrer dels Ciutadans, la Caserna i el Club

Esportiu Proletari. Vam estar obligats a entrar en una semi-clandestinitat, però tot marxava igualment: Socors Roig, paquets per als presos, recapta de cabals. El grup femení va ésser molt actiu.

Per al partit de Girona va ésser molt seriosa l'agafada de la platja de Pals, el diumenge dia primer d'agost de 1937. Era una concentració d'unes 300 persones de la província, que ens trobàvem per passar el dia junts. Volguérem aprofitar l'ocasió per tenir una reunió clandestina i malgrat totes les precaucions que vam prendre, un nombrós contingent de policies i guàrdies de seguretat van detenir una trentena de persones, entre les quals estava jo, per formar part del Comitè Executiu. Eren de Girona, Olot, Torroella de Montgrí, Anglès, Figueres, la Bisbal, Camallera...

Fórem conduïts a la Comissaria de Policia de Girona. El Comissari d'Ordre Públic, Sr. Maties de Inés, ens va dir que l'ordre de detenció venia de Barcelona, i no sabien que érem nosaltres, pensaven que eren feixistes. Jo vaig ésser alliberada per la demanda dels companys de la joventut, que van insistir molt, el mateix vespre.

Els altres van ésser transferits a la presó de València i posats a la disposició del Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció. A Girona alguns amics comunistes estaven avergonyits perquè ens coneixien molt bé, a tots els companys detinguts, i sabien que no érem ni feixistes, ni espies, ni traïdors, que molts dels nostres companys havien caigut al front en defensa de la llibertat i que en caurien molts més encara.

La nostra acció antifeixista continuà a la clandestinitat, força temps encara a despit de moments molt difícils, ja que molts dels nostres companys estaven empresonats. La caiguda definitiva de Catalunya ens obligà a marxar a l'exili. El 29 de gener del 1939, en un cotxe ple, emprenguérem el camí de la frontera.